

JE LI STARAC RAŠKO AUTOR PJESME „BOJ NA DELIGRADU“

Adnan Čirgić

The author of this article provides an analysis in which he tries to prove that the poem “The Battle of Deligrad” from the fourth book of the Serbian National Poetry by Vuk Stefanović Karadžić is not a work of Old Raško. That theory is based on the analysis of the language and poetic repertoire of this poem and the analysis of other nine poems indisputably written by Old Raško.

U literaturi o crnogorskoj usmenoj književnosti ustalio se podatak kako je Vuk St. Karadžić od Starca Raška, rodnom iz Kolašina, zabilježio 11 pjesama, od kojih je objavio deset (*Boj na Deligradu, Zidanje Skadra, Ženidba kneza Lazara, Smrt Dušanova, Uroš i Mrljavčevići, Zidanje Ravanice, Margita đevojka i Rajko vojvoda, Car Suleman i Savo patrijar, Četiri uskoka, Ženidba Grujice Novakovića*), a Raškovu varijantu pjesme *Ženidba kralja Vukašina* nije objavio.¹ Taj je stav u suštini zasnovan na kratkoj bilješci samoga Karadžića o Starcu Rašku, đe se za pjesmu *Boj na Deligradu* ističe ovo: „Po svoj prilici Raško je ovu (...) pjesmu sam spjevao u logoru na

¹ Viđeti: Vladan Nedić, „Starac Raško, pevač Vuka Karadžića“, *Vukovi pevači*, Rad, Beograd, 1984, str. 118.

Deligradu, jer je ja ni od koga tako po redu nijesam mogao čuti, kao od njega, a i oni, od koji sam je slušao, svi su mi kazivali, da su je na Deligradu čuli od njega, i da ju je on onđe često pjevao Petru Dobrinjcu.“² Međutim, ono što se i ovlašnim čitanjem objavljenih pjesama Starca Raška može uočiti jeste da jezik pjesme *Boj na Deligradu* nije i jezik ostalih pjesama koje je Karadžić pribilježio i objavio kao Raškove, odnosno da njihova dijalekatska osnova nije ista.

Ako se uzme kao nesporno da Starac Raško vodi porijeklo „od Kolašina“, kako to naznačava Vuk Stef. Karadžić, a što se potvrđuje i jezikom svih njegovih objavljenih pjesama osim *Boja na Deligradu*, onda se sa sigurnošću može reći da jedan Kolašinac ili pjesnik-pjevač iz okoline Kolašina (bilo Rovčanin bilo Moračanin bilo Drobnijak/Uskok) nije mogao spjevati pjesmu *Boj na Deligradu*, koja je pripisana Starcu Rašku. I o Starcu Rašku, kao i o većini Karadžićevih pjesnika-pjevača, znamo vrlo malo. Poznato je da je Vuk Stef. Karadžić, u skladu s ondašnjim pogledima na usmenu književnost kao na kolektivno stvaralaštvo i kolektivnu svojinu, vrlo malo brige vodio o podacima vezanim za pjesnike od kojih je pribirao pjesme. Tako se i desilo da i o najboljim crnogorskim usmenim pjesnicima, kakvi su Starac Milija³ ili Tešan Podrugović⁴, danas znamo vrlo malo, gotovo nimalo. Tradicionalistički pristup usmenoj književnosti zanemarivao je nažalost gotovo u potpunosti pitanje njezina autorstva. Stoga i o Starcu Rašku danas imamo izuzetno šture

² Vuk Stef. Karadžić, *Narodne srpske pjesme*, knj. IV, Beč, 1833, str. XVII–XVIII.

³ Videti: Starac Milija, *Pjesme*, priredio i objašnjenja uz pjesme sastavio Novak Kilibarda, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2012.

⁴ Videti: Tešan Podrugović, *Pjesme*, priredio, objašnjenja, komentare i rječnik manje poznatih riječi sastavio Adnan Čirgić, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2012.

podatke. Jedan od najboljih poznavalaca crnogorske usmene književnosti Radosav Medenica kaže: „Veoma iznenađuje da Vuk ni o ovome znatnome pevaču, kao ni o Hajduku Stojanu, ne daje nikakve bliže podatke, ni o njihovu životu niti o njihovom znanju i umenju pesama. A nije moguće pretpostaviti da Vuk nije zapazio veliku pesničku vrednost bar *Ženidbe kralja Vukašina* od Stojana Hajduka i divnih pesama Starca Raška *Uroš i Mrljavčevići* i *Zidanje Skadra*, kad se zna koliko je Jakov Grim, bliski prijatelj i mecena Vukov, uzdizao pesmu o zidanju Skadra i smatrao je najlepšom pesmom naše narodne epike.“⁵ Ono što o Starcu Rašku znamo iz Karadžićevih podataka jeste da je „rodom iz Kolašina, pa je još u početku srpske bune na dajje dobježao u Srbiju i namjestio se u najji Jagodinskoj, u selu Sabanti“.⁶ Radosav Medenica pretpostavlja da je Starac Raško u Srbiju stigao „sa dosta velikom grupom Drobunjaka i Moračana koja je, 1806. godine o Tominu dne, pošla u pomoć Karađorđu pod vođstvom vojvode Šuja Karadžića i popa Mitra Golovića. – Ili sa grupom od oko 400 ljudi (Rovčana, Moračana, Pivljana i Drobunjaka) koja je 1809. pod vođstvom Minje Radovića, Batrića Kršikape i Aksentija Šundića pošla preko Sjenice Karađorđu u pomoć.“⁷ Kad je prikupio pjesme od Starca Raška, Vuk Stef. Karadžić o tome nije ostavio podataka. No i to je pitanje posredno razriješio poznati proučavalac naše usmene književnosti Vido Latković. Po Latkovićevim nalazima, Karadžić se s Raškom srio dva puta: 1816. i 1820. ili 1821. godine. Tada je od njega zabilježio pobrojane pjesme. Iz njegova pisma knezu Milošu 19. jula 1821. vidi se da se više nikad nijesu sreli jer žali što od njega nije uspio zapisati još dvije uspjele pjesme: *Ženidba Iva Senjanina* i

⁵ Radosav Medenica, „Starac Raško Kolašinac“, *Naša narodna epika i njeni tvorci*, Obod, Cetinje, 1975, str. 94.

⁶ Vuk Stef. Karadžić, Isto, str. XVII.

⁷ Radosav Medenica, Isto, str. 94, fusnota 1.

Tri sužnja.⁸ Kad se svi ti podaci sumiraju, možemo zaključiti da je Raško odnekud iz okoline Kolašina, da je u Srbiju prešao ili 1806. ili 1809, da se s Karadžićem srio 1816. i 1820, tj. svega desetak godina po prelasku u Srbiju, te da je tada bio već *starac*, što će reći da je bio dovoljno zrio da svoj jezik u znatnijoj mjeri ne „natruni“ uticajima srpske ekavske jezičke sredine. (Ovome potonjemu posebno u prilog ide i činjenica da je u Srbiju došao s većom grupom svojih zemljaka.) Sve te biografske podatke potvrđuje i dijalektološka analiza pjesama Starca Raška, svake osim pjesme *Boj na Deligradu* koja stoji protiv svih navedenih podataka.

Sve bi se pjesme Starca Raška mogle grupisati u dvije cjeline: pjesme sa starijom tematikom (*Zidanje Skadra*, *Ženidba kneza Lazara*, *Smrt Dušanova*, *Uroš i Mrljavčevići*, *Zidanje Ravanice*, *Margita đevojka i Rajko vojvoda*, *Car Suleman i Savo patrijar*) i pjesme hajdučke (*Četiri uskoka*, *Ženidba Grujice Novakovića*). Samo se pjesma *Boj na Deligradu* ne uklapa ni u jednu ni u drugu grupu. Sve su pjesme Starca Raška kratke, a jedina je duža pjesma *Boj na Deligradu*. Sve pjesme Starca Raška opjevaju davne junake i događaje. Jedino se *Boj na Deligradu* odnosi na događaj koji prikazuje pjesnik kao svjedok. Na stare se događaje ili na hajduke/uskoke odnose i ostale pjesme Starca Raška koje je Karadžić spomenuo kao njegove, ali ih ili nije objavio ili nije stigao pribilježiti: *Ženidba kralja Vukašina*, *Tri sužnja*, *Ženidba Iva Senjanina*. Ako bi navedene razlike bile jedini dokaz da *Boj na Deligradu* nije pjesma Starca Raška, onda bi taj dokaz bio više nego lako oboriv. No ima još jedna krupna razlika između te pjesme i svih ostalih njegovih objavljenih pjesama. A ta se razlika tiče već spomenute dijalekatske podloge.

⁸ Viđeti: Vido Latković, „Primeri iz narodne epike u drugom izdanju Vukova *Rječnika*“, *Anali Filološkog fakulteta*, knj. IV, Beograd, 1964, str. 246–248.

Daleko smo od pomisli da je Vuk Stef. Karadžić krivotvorio pjesmu ili njezin jezik, kako je to svojevremeno tvrdio poznati tumač naše usmene književnosti Svetozar Matić.⁹ Uostalom, njegovu su argumentaciju odavno opovrgli takođe renomirani proučavaoci naše usmene književnosti – Vido Latković¹⁰ i Nikola Banašević¹¹, kako Vladan Nedić kaže: „prvi mirno i odmereno, drugi uzbuđeno i oštro“.¹² Nije u pravu Svetozar Matić kad kaže da se na jednoj strani nalazi pjesma *Boj na Deligradu* kao ekavska, a na drugoj sve ostale kao jekavske.¹³ Nije u pravu ni neprikosnoveni Vladan Nedić kad za pjesmu *Boj na Deligradu* kaže da u njoj Starac Raško nije u potpunosti prešao na „ekavsko narečje“, već je zadržao i ijekavske oblike, i to ne samo u slučajevima kad su mu bili potrebni zbog deseterca.¹⁴ Nijesu u pravu ni jedan ni drugi jer se u upotrebi ekavskih i ijekavskih oblika u pjesmi *Boj na Deligradu* uočava sistem, tj. apsolutna pravilnost. Jekavskih oblika u toj pjesmi nema. Umjesto njih u svim slučajevima upotrebljavaju se ekavski (npr. *deca, seđaše, beži, izvešati, onde, gde, izmena, video, potamnelo, nedelja, sede, nedra* itd.). Takvih ekavskih oblika ni u jednoj od ostalih devet pobrojanih pjesama nema. Umjesto njih javljaju se isključivo jekavski oblici s dosljednim jekavskim jotovanjem će god mu je mjesto. Što se tiče ijekavskih oblika, oni su

⁹ Viđeti: Svetozar Matić, *Naš narodni ep i naš stih*, Matica srpska, Novi Sad, 1964, str. 61–70.

¹⁰ Vido Latković, „Sv. Matić, *Vukov pevač Raško*“, *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, knj. XXII, sv. 3–4, Beograd, 1956, str. 310–315.

¹¹ Nikola Banašević, „Obrana Vuka Stefanovića Karadžića od najnovijih ruženja i kuđenja“, *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, knj. XXXI, sv. 1, Beograd, 1965, str. 260–278.

¹² Vladan Nedić, *Isto*, str. 121.

¹³ Svetozar Matić, *Isto*, str. 61.

¹⁴ Vladan Nedić, *Isto*, str. 122.

dati kao takvi (bez ekavske zamjene). Kad se uzme u obzir to što je navedeno, ne može se prihvatiti Matićeva konstatacija da je Karadžić svojevolutno ijekavizirao pjesmu jer, da je to radio, ne bi Karadžiću promakli toliki silni ekavizmi. Ne može se uvažiti ni konstatacija Vlada Nedića da „ne bi morao biti čudan uglavnom ekavski oblik pesme. Kada se guslar latio da peva o savremenom događaju, njemu se već nametalo – po svoj prilici, nesvesno – narečje nove postojbine. Druge svoje pesme čuvao je u ijekavskom obliku, jer ih je svakako doneo iz starog zavičaja.“¹⁵ Taj je stav neprihvatljiv iz dva osnovna razloga. Prvo, činjenica je da ekavski oblici nijesu upotrebljavani nasumice već apsolutno pravilno – na mjestu tzv. kratkoga *jata* nalazi se *e*, a na mjestu tzv. dugoga *jata* nalazi se *ije*. I nikako drukčije. Dakle, nije riječ o slučajno importovanim ekavizmima niti o leksičkim ekavizmima već očigledno o specifičnoj i zasebnoj dijalekatskoj podlozi te pjesme. Drugo, teško bi bilo očekivati od jednoga *starca* da za svega desetak godina usvoji toliko ekavizama, odnosno usvoji sasvim drukčiji morfonološki sistem (što posebno potvrđuju ekavski oblici tipa *video*). Na osnovu uporedbe jezika te pjesme s jezikom ostalih devet pjesama lako je doći do zaključka da one nijesu zabilježene od istoga pjesnika-pjevača. Ne potvrđuje to samo jezik, no i pjesnički repertoar. Slikajući tursku vojsku pjesnik *Boja na Deligradu* više naliči kakvome muslimanskom usmenom pjesniku koji troši silne stihove u digresijama kojima se daju opisi vojske i ratnika. Naravno, nije ovđe riječ o muslimanskome pjesniku-pjevaču. Protiv toga govori nestabilna upotreba fonema *f* i gotovo potpuno gubljenje ili zamjena fonema *h*, što apsolutno odbija mogućnost da je riječ o muslimanskome pjesniku. Protiv toga govori i ideološka podloga pjesme. No kitnjasti stil i nesrazmjerna dužina te pjesme u odnosu na ostalih devet nije jedina

¹⁵ Isto, str. 122.

sličnost s muslimanskom epikom. Autor pjesme *Boj na Deligradu*, koju je Vuk Stef. Karadžić pripisao Starcu Rašku, i jezički je blizak muslimanskoj epici iz Crne Gore ili crnogorsko-srpskoga pograničnog terena. To je upravo pomenu-ta ekavsko-ijekavska pravilnost. Autor te pjesme nije mijesao ekavske i ijekavske oblike, već je sasvim ispravno upotrebljavao i jedne i druge – u skladu s pravilima dijalekta iz kojega potiče. A to su ekavsko-ijekavski govori na ševeroistoku Crne Gore ili na teritoriji oko današnje crnogorsko-srpske državne granice. Dosljedna upotreba jednih i drugih oblika apsolutno potvrđuje tu tezu. Takvih govora u okolini Kolašina, odakle potiče Starac Raško, nema niti ih je bilo. O tome svjedoči i jezik ostalih devet pjesama, za koje sa sigurnošću možemo reći da ih je Vuk Stef. Karadžić zabilježio od Starca Raška.

Nasuprot sistemskome ekavizmu u pjesmi *Boj na Deligradu* nalaze se ne samo oblici u kojima se jotuju konsonanti *t* i *d* (nema razloga da se sumnja u jotaciju i *s* i *z* koje Karadžić, budući da ih nije uvrstio u svoj jezički standard namijenjen svim štokavcima, nije bilježio), no i primjeri jotovanih labijala, poput *mljezinica*, te čak i analoški oblici koji nijesu direktno uslovljeni jekavskom jotacijom, kakav je recimo *tamljan*. Takvi se oblici ne mogu naći kod pjesnika ekavaca. Pored toga, o različitim autorima rječito govori upotreba nepromjenljivoga pridjeva *kail* (spreman, voljan) u svih nespornih devet pjesama naspram oblika *kaio* (u *Boju na Deligradu*), u kojemu se izvršena promjena *l* u *o*. I oblik *namastir* koji se u svih ostalih devet pjesama upotrebljava isključivo tako, s izvršenom metatezom, u pjesmi *Boj na Deligradu* upotrebljava se kao *manastir*, dakle bez metateze. Oblik *đaur* iz *Boja na Deligradu* stoji takođe naspram isključivoga oblika *kaur* u ostalih devet pjesama.

No pored ovih sitnijih, iako ne nevažnih, razlika, prva po značaju (poslije ekavizma) jeste jedna stilska razlika. Pjesnik ostalih devet pjesama, bez dileme Starac Raško, pjeva – kako na

početku rekosmo – o hajducima i o davnoj starini, kako onoj neposredno predosmanskoj, tako i onoj koja je uslijedila odmah po uspostavljanju osmanske vlasti. U skladu s načelima klasične epike, nema u tim pjesmama otvorene ideološke pristrasnosti. Nema apriornoga oduzimanja ni junačke ni moralne vrijednosti neprijatelju. Nema, takođe, ni veličanja i uzdizanja po svaku cijenu ni predstavnika sopstvene nacionalne prošlosti. U vezi s time vrlo su ilustrativne riječi Vladana Nedića: „Na Njegoševe stihove o propasti srednjovekovnih država naših i o velikašima ‘proklete duše’ pao je pomalo i odblesak pesama Starca Raška.“¹⁶ Njegova se homerska nepristrasnost (da upotrijebimo tu sintagmu uvaženoga proučavaoca crnogorske i južnoslovenskih usmenih književnosti Novaka Kilibarde) posebno ogleda u pjesmi *Car Suleman i Savo patrijar*. Ne zna u toj pjesmi pjesnik Raško čak ni danas opštepoznati podatak odakle potiče Sv. Sava. Kao *patrijara Savu* smješta ga čak u Jerusalim. Ali zna da ne smije dozvoliti osmanskome sultanu da se, oduševljen čudima i bogougodnošću Savinom, prekrsti i prijeđe u hrišćanstvo. Uvodi lik vezira Čuprilića koji odvrća cara Sulejmana od prevjere, što bi bio u očima ondašnjih slušalaca ne samo nemoguć no i nemoralan čin, i nagovara ga da crkvi dade bogat prilog „od danaske do suda strašnoga“. Pjesnik Starac Raško čuva obraz i ugled čak i „turskome caru“, prikazuje ga na početku pjesme kao silnika koji želi „poturčiti“ svu zemlju, a na kraju pjesme kao čovjeka oduševljena Sv. Savom i do kraja moralna i spremna da do „suda strašnoga“ plaća dobrovoljni prilog onima koje je želio poturčiti. Nasuprot takvoj pjesničkoj veličini, koja se naslanja na bogatu epsku tradiciju čiji su korišteni u antici, stoji završetak pjesme *Boj na Deligradu*, koji apsolutno odstupa od načela klasične epske pjesme: *Mili bože, na svem tebe vala, / kad idahu niz Moravu turci, / sve skakahu turci*

¹⁶ Isto, str. 126.

ka jeleni; / a kad li se natrag povrnuše, / otidoše turci ka... Ni ovakav ni sličan pjesnički epilog ne može se naći u ostalih devet pjesama, i ne samo u njima no u klasičnoj epici uopšte. Kad se uporede svih preostalih devet pjesama s navedenim epilogom *Boja na Deligradu*, i da nema nijedne druge razlike, moglo bi se sa sigurnošću tvrditi da taj epilog nije autorstvo Starca Raška. A kad se sve uzme u obzir, može se nedvosmisleno donijeti zaključak da pjesma *Boj na Deligradu* koju je Vuk Stef. Karadžić objavio u IV knjizi *Srpskih narodnih pjesama* nije zabilježena od Starca Raška. Daleko smo od pomisli da je u datome slučaju riječ o kakvu krivotvorstvu. U napomeni o Starcu Rašku Karadžić daje podatak o tome da je pjesmu o boju na Deligradu slušao i od drugih pjevača, ali da je Raškova bila najuspjelija. Očigledno je uz Raškovu pjesmu imao pribilježenu još čiju varijantu. A onda je greškom objavio tuđu pripisavši joj Raškovo autorstvo. Takav slučaj kod njega nije neobičan, naročito kad se zna da je i kod najboljih svojih pjesnika-pjevača, kakvi su Starac Milija i Tešan Podrugović, pravio propuste u određivanju autorstva pjesama. Smatramo da ova analiza daje dovoljno ubjedljivih argumenata da se odbaci autorstvo Starca Raška nad pjesmom *Boj na Deligradu* iz IV knjige *Srpskih narodnih pjesama*. Njezin autor ne može biti ni Starac Raško niti bilo koji drugi Kolašinac.

Literatura:

- Banašević, Nikola: „Obrana Vuka Stefanovića Karadžića od najnovijih ruženja i kuđenja“, *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, knj. XXXI, sv. 1, Beograd, 1965.
- Karadžić, Vuk Stef.: *Narodne srpske pjesme*, knj. IV, Beč, 1833.
- Latković, Vido: „Primeri iz narodne epike u drugom izdanju Vukova Rječnika“, *Anali Filološkog fakulteta*, knj. IV, Beograd, 1964.

-
- Latković, Vido: „Sv. Matić, *Vukov pevač Raško*“, *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, knj. XXII, sv. 3–4, Beograd, 1956.
 - Matić, Svetozar: *Naš narodni ep i naš stih*, Matica srpska, Novi Sad, 1964.
 - Medenica, Radosav: *Naša narodna epika i njeni tvorci*, Obod, Cetinje, 1975.
 - Nedić, Vladan: *Vukovi pevači*, Rad, Beograd, 1984.
 - Podrugović, Tešan: *Pjesme*, priredio, objašnjenja, komentare i rječnik manje poznatih riječi sastavio Adnan Čirgić, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2012.
 - Starac Milija: *Pjesme*, priredio i objašnjenja uz pjesme sastavio Novak Kilibarda, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2012.